

Is er iets mis met *Vrede op aarde?*

Het boek *Vrede op aarde* van Stefan Paas wordt bejubeld. De recensent van *Trouw* gaf de maximale score van vijf sterren en schreef lovende woorden: 'Paas heeft een intelligent, belezen en betrokken boek geschreven over de betekenis van het heil in de context van vandaag' (*Trouw*, 18 oktober). Tegelijk is er forse kritiek. Zo schreef Wim Rietkerk in het *Nederlands Dagblad* dat in Paas' beschrijving van wat hij de 'piëtistische reddingsleer' noemt een versmalling en daarom een (gevaarlijke) vertekening zichtbaar wordt van de boodschap van de apostel Paulus. Het nieuwe reddingsverhaal dat Paas voorstaat doet Rietkerk denken aan het nieuwe of progressieve christendom van Brian McLaren, waarin sprake is van een weerzin tegen de boodschap van verzoening (*ND*, 23 oktober). Volgens Willem Maarten Dekker snijdt Paas een belangrijk thema aan, maar is het boek argumentatief niet overtuigend (*ND*, 10 november).

Wie heeft er gelijk? Is er iets mis met het boek van Paas of kunnen we positief zijn? Om deze vraag te beantwoorden haal ik de gedachte vanwaaruit Paas zijn boek geschreven heeft voor het voetlicht.

Tuinieren

Paas wil duidelijk maken hoe wij moeten nadenken over heil en redding in deze tijd en het ervaren daarvan. Daarvoor gebruikt hij een metafoor. Dat wil zeggen: hij vergelijkt ons begrijpen van wat de Bijbel zegt over redding en verlossing met iets anders, namelijk tuinieren. Hij doet dat om inzichtelijk te maken waarom hij de weg wijst die hij wijst. Maar dit legt juist ook bloot waarom de een positief is over de inhoud van het boek en de ander negatief.

Paas introduceert zijn metafoor in het slot van hoofdstuk 3. Hij vertelt daar hoe hij en zijn gezin vanuit Amsterdam verhuisden naar een plaats waar ze voor het eerst een tuin kregen (174). Via boeken en tijdschriften hadden ze zich verdiept in de theorie van het 'tuinieren zonder bestrijdingsmiddelen en over tuinarchitectuur'. Maar de praktijk bleek weerbarstig. Paas vertelt: 'Al snel werd duidelijk dat we bij lange na niet genoeg wisten om onze tuin tot een lustoord te maken. Onze tuin bleek namelijk in geen enkel boek te staan en geen van onze vrienden had er ooit gewerkt' (175). Hij past dit vervolgens toe op ons denken over het heil. Hij zegt: 'Gods heil schiet wortel in concrete plaatsen en tijden, en we kunnen het alleen begrijpen als hele mensen – denkend, voelend en verlangend. De metafoor van het tuinieren laat zien dat dit geen zwaktebod is. Integendeel, 'zuiver denken' strandt bijna altijd op de praktijk' (176).

In het laatste hoofdstuk komt Paas tot deze slotsom: 'Tuinieren is een activiteit waarin theorie en praktijk elkaar telkens weer tegenkomen. Je doet het niet alleen in je hoofd, maar ook niet alleen met je handen. Idealiter is het een praktijk waarin je al doende leert, en zo kan de praktijk ook weer verbeterd worden. Zo is het ook met het ervaren van en het nadenken over Gods heil' (337). Zonder de metafoor zegt hij het zo: 'Beide benaderingen – van onderop of van bovenaf – hebben hun eigen kracht ... We moeten 'van onderop' en 'van bovenaf' niet tegen elkaar uitspelen' (337).

Paas is op zoek naar de relevantie (betekenis, waarde) van de christelijke boodschap voor mensen in deze tijd. Hij zegt: mensen zijn tegenwoordig nog wel enigszins in staat om de christelijke boodschap te begrijpen, maar het pakt hen niet meer zoals vroeger (173). De christelijke boodschap resonanceert niet meer met de gevoelswereld van nu (174). De boodschap voelt niet meer als relevant. De theorie blijkt in de praktijk niet meer te werken. En zoals dat bij het tuinieren het geval is, moet je je theorie dan aanpassen. Met nadruk zegt Paas dat het punt niet is dat denken en theorie moeten verdwij-

nen, maar dat denken (theorie) en doen (praktijk) met elkaar verweven zijn (177-178).

Correlatie

De opvatting die Paas met zijn metafoor verdedigt is niet nieuw. Ze wordt aangeduid als correlatiemethode of correlatietheorie. 'Correlatie' wil zeggen dat er sprake is van een over-en-weer: het een heeft invloed op het ander en omgekeerd. Als je in je tuin werkt, blijken theorie en praktijk elkaar wederzijds te beïnvloeden. En zo zou er ook een wederkerige afhankelijkheid zijn van theorie (ons nadenken over de openbaring) en praktijk (ons ervaren van de openbaring).² Maar is dat zo als het gaat om ons heil? In de gereformeerde theologie is deze vraag altijd ontkennend beantwoord. Gerrit Immink gaat daar in zijn boek *In God geloven* uitgebreid op in.³ Belangrijk voor de gereformeerde theologie is dat het geloof zijn houvast en verankering niet vindt in de zichtbare werkelijkheid, maar in de toezegging van God (*In God geloven*, 239). De redding wordt je aangezegd!⁴ Natuurlijk gaat dit niet buiten de ervaring van de mens om – door ons te richten op het woord van God raken we er subjectief in betrokken. Maar:

- 1 Wat ik hier 'de christelijke boodschap' noem, wordt door Paas 'het piëtistisch bekeringsdrama' genoemd. Volgens hem is dit piëtistisch bekeringsdrama contextueel bepaald. Hij laat echter na om aan te geven waar het verschil van de bijbelse boodschap en dus gecorrigeerd zou moeten worden. In plaats daarvan maakt Paas meteen de stap naar de gevoelswereld van de mensen van vandaag. Het gevolg is dat hij de christelijke boodschap vereenzelvigd met het piëtistisch bekeringsdrama en hiermee de indruk wekt dat de christelijke boodschap gecorrigeerd moet worden omdat deze niet meer als relevant ervaren wordt.
- 2 In de vrijgemaakte traditie is deze theorie altijd afgewezen. Waarom? Omdat die tekortdoet aan de openbaring. Als gesteld wordt dat er sprake is van een 'wederkerige afhankelijkheid' tussen aan de ene kant openbaring en aan de andere kant ervaring, gaan de waarde en betekenis van de goddelijke openbaring namelijk mede afhangen van de menselijke ervaring. Met name richting Berkouwer, bij wie het begrip 'correlatie' een belangrijke rol speelde, werd deze kritiek geuit. Even afgezien van de vraag of dat altijd terecht was, zorgde Berkouwer wel voor verwarring. Hij gebruikte de term 'correlatie', die ook door een vrijzinnig theoloog als Paul Tillich gebruikt werd en die per definitie betekent: wederkerige afhankelijkheid of beïnvloeding. Zie: G.C. Den Hertog (red.), *Correlatie. Tussen bijbelwetenschap en systematische theologie*, Apeldoorn 2010, 19.
- 3 F.G. Immink, *In God geloven. Een praktisch-theologische reconstructie*, Zoetermeer 2003.
- 4 In de theologie wordt dit genoemd: het proclamatisch of kerugmatisch karakter van het heil. Het Griekse woord 'kerugma' wijst op een heraut (bode) die op de hoeken van de straten het heil 'proclameert'. Zo komt het heil tot ons.

onze subjectieve ervaring bepaalt niet wat de waarheid van Gods woord is. De waarheid van wat God zegt bestaat 'vóór en onafhankelijk van de menselijke geest' (*In God geloven*, 264). De metafoor van het tuinieren zet dus op het verkeerde been. Als het gaat om heil en redding is er geen sprake van wederkerige afhankelijkheid. Dit betekent niet dat we bij heil en redding uitgaan van een 'zuiver denken' of een abstracte theorie die niet 'ingaat in de praktijk'. Het betekent dat het Woord van God altijd voorrang heeft op ons antwoord.⁵

Soldaat Onoda

Om dit te verduidelijken kies ik een andere metafoor. Ik gebruik daarvoor het verhaal van soldaat Hiroo Onoda, die tijdens de Tweede Wereldoorlog lid was van een commando-eenheid van het Japanse leger. Onoda's eenheid werd naar een Filipijns eiland gestuurd om de opmars van de geallieerden tegen te gaan. Ze kregen het bevel zich nooit over te geven. Toen op 28 februari 1945 het eiland door de geallieerden werd aangevallen kwamen de meeste Japanse soldaten om het leven. Onoda en drie andere soldaten hielden zich schuil in de bergen. Het nieuws dat de oorlog beëindigd was bereikte hen niet. Een bericht dat een eilandbewoner achterliet vertrouwden ze niet, en pamfletten met de boodschap dat de oorlog voorbij was waren volgens hen een truc van de Amerikanen. Zo hielden de vier mannen zich jarenlang schuil in het bos. Nadat één van hen zich in 1949 had overgegeven – vier jaar nadat Japan had gecapituleerd – en nadat de andere twee gedood waren bij vuurgevechten, zette Onoda in zijn eentje de strijd voort tegen de niet-Japanners op het eiland. Hij leefde van wat hij in de jungle vond of van de plaatselijke bewoners kon stelen. In 1974 stuitte een Japanse avonturier op Onoda, maar ook hij kon zijn landgenoot niet overtuigen. 'Ik stop niet met vechten tenzij ik het bevel krijg dat mij van mijn plicht ontheft,' liet de militair weten. Uiteindelijk werd Onoda's oude commandant ingevlogen, die hem kon overtuigen de wapens neer te leggen. Zo had de oorlog voor hem bijna dertig jaar langer geduurd.

Wanneer we dit waargebeurde verhaal als metafoor leggen náást de metafoor van het tuinieren, dan lichten de verschillen op. Paulus heeft, met name in zijn Romeinenbrief, het bericht over vrede met God door Jezus Christus onovertroffen verwoord. Jezus Christus is door God aangewezen om door zijn dood het middel tot verzoening te zijn en vrede met God te bewerken voor ieder die gelooft (Rom. 3:25 en Rom. 5:1). Maar Paas trekt in zijn boek dit bericht in twijfel. Volgens

Het gaat om vertrouwen in de spreker; in dit geval God die spreekt via zijn apostel

hem geeft het namelijk kortsluiting met de gevoelswereld van mensen in onze tijd. Zij hebben onder andere moeite met het 'gewelddadige' van dit verlossingsverhaal (163). Met noties als offer, stillen van Gods toorn en genoegdoening zijn 'veel christenen vandaag verlegen geraakt. Ze raken hen niet meer, zoals ze hun voorouders blijkbaar wel raakten' (384). Maar het punt is: dit doet niets af aan de relevantie van het bericht. Het verhaal van Onoda maakt duidelijk dat het bericht van vrede niet pas relevant is als het strookt met mijn gevoel. Onoda kreeg het bericht (openbaring) dat de oorlog was afgelopen. Samen met zijn medestrijders leefde hij echter in de veronderstelling dat het ging om een misleidende boodschap (ervaring).

Het gezag van de spreker

De Onodametafoor maakt nog iets duidelijk. De soldaat geloofde het bericht van vrede pas toen zijn commandant het hem vertelde. Eerdere berichten had hij niet geloofd omdat het hem niet officieel was aangezegd. We stuiten hier op wat Immink noemt 'de identiteit van de spreker'. Alles staat of valt hiermee. Bij het bericht van vrede gaat het erom 'of je het aandurft om, zelfs als de schijn tegen is, het te houden op het woord van God' (*In God geloven*, 239). Het gaat om vertrouwen in de spreker; in dit geval God die spreekt via zijn apostel. In de werkelijkheid van zonde en dood zegt Hij ons aan onszelf te zien als 'dood voor de zonde, maar in Christus Jezus levend voor God' (Rom. 6:11). Daarbij is geen sprake van wederkerigheid. Het bericht is gezaghebbend en waar, ongeacht wat ik ervan vind of wat ik erbij voel. En andersom, wanneer ik dit bericht voor waar aanneem dan heeft dat uitwerking en effect in mijn leven. Precies daar wijst Paulus zijn lezers in het verdere van zijn Romeinenbrief op.

Een afhankelijk evangelie

Is er iets mis met het boek *Vrede op aarde*? Het antwoord is: ja. Dat heeft te maken met drie dingen.

Allereerst schuift Paas zonder discussie en zonder nadere verantwoording de metafoor van het tuinieren naar voren als een kader van waaruit we moeten denken. Hierdoor wordt, bij het zoeken naar relevantie van de christelijke boodschap voor deze tijd, de gedachte van wederkerigheid cruciaal. Dit strookt weliswaar met modern hermeneutisch gedachtengoed,⁶ maar het strijdt met de belijdenis dat het Woord van God relevant is (NGB, art. 7).

In de tweede plaats wordt hiermee de gevoelswereld van de mens van vandaag op het schild geheven. Maar zo bijzonder is die niet.⁷ Het bericht van verlossing door de kruisdood van Jezus Christus riep vanaf het begin weerstand op. Voor de gevoelswereld van de Jood was het 'aanstootgevend' en voor die van de andere volken was het 'dwaas' (1 Kor. 1:23). Toch zegt Paulus tegen de Korintiërs: 'Ik had besloten u geen andere kennis te brengen dan die over Jezus Christus – de gekruisigde' (1 Kor. 2:2). Dit moet op z'n minst te denken geven. Waarom zouden wij het nu anders moeten doen dan Paulus? In de derde plaats is door het omarmen van de metafoor van het tuinieren de boodschap van verzoening als hart van de bijbelse leer niet veilig. Daarmee doe ik niets af aan de intentie van Paas. Het is goed om na te denken over de vraag hoe we in deze tijd moeten spreken over het evangelie. Maar wanneer je dit evangelie afhankelijk maakt van de gevoelswereld van de mens raakt het vroeg of laat vertroebeld of ingeperkt. We zullen het probleem van relevantie dan ook anders te lijf moeten gaan. Wellicht dat ik daarover een andere keer meer zal schrijven. ■

5 Dát is wat 'gereformeerd' betekent, zoals Henk de Jong kernachtig formuleerde in: Voorrang van Woord op antwoord. Wat is gereformeerd?, in: *Radix. Gereformeerd wetenschappelijk tijdschrift* 29-2 (2003) p. 65.

6 Heel duidelijk wordt de relatie tussen moderne hermeneutiek en correlatie gelegd door H.M. Vroom: 'Op grond van hermeneutische overwegingen kan men zeggen dat openbaring en ervaring in het algemeen correlaat zijn', in: J. Tennekes en H.M. Vroom (red.), *Contextualiteit en christelijk geloof*, Kampen, 1989, 45-46. Vroom is hier spreekbuis van o.a. Gadamer. Diens hermeneutische uitgangspunten brengen je, als vanzelf, bij de gedachte van correlatie. Deze gedachte zit namelijk in het denken van met name Gadamer ingebakken.

7 Een uitspraak als: 'Het 'beschavingsproces' dat onze moderne samenlevingen heeft gevormd, heeft een diepe kloof geslagen met de sentimenten van onze voorouders' (173) klinkt mooi en strookt wellicht met het gevoel dat we als moderne samenleving verder zijn gekomen. Maar klopt het? De aanslag van Hamas op 7 oktober en de reactie van Israël daarop laten zien dat de sentimenten van onze voorouders vandaag nog springlevend zijn.

**Het verhaal van
Onoda maakt
duidelijk dat het
bericht van vrede
niet pas relevant
is als het strookt
met mijn gevoel**